

Аб „Тутэйшых”

Тэрмін гэты добра ведамы беларускаму грамадзянству. І ня толькі беларускаму. Нашыя суседзі, палякі і расейцы, такжа часта яго ўжываюць. Слова «тутэйшыя» мае азначаць тых жыхароў-беларусаў нашага краю, якія не патрапяць адказаць, да якой нацыянальнасці сябе залічаюць. Калі гэтакіх жыхароў пытаюцца, хто яны — палякі, расейцы, літоўцы, — даецца адказ: «мы не палякі, не расейцы і не літоўцы, мы «тутэйшыя». Той, хто пачуе гэтакі адказ, праймаецца грэблівасцю або літасцю да людзей, якія гэтак дзіўна азначаюць сваю нацыянальнасць. Таму тэрмін гэты прыймаецца як доказ адсутнасці нацыянальнага пачуцця ў «тутэйшых» і вельмі нізкай ступені іхняга культурнага развіцця. «Тутэйшых» гатовы зраўняць нават з якімісь дзікімі плямёнамі, каб гэтаму не перашкаджала адносна высокая ступень іхняе матэрыяльнае культуры, з гледзішча якой «тутэйшыя» ня розняцца ад тых, што ўмеюць назваць сваю нацыянальнасць. Лічучы «тутэйшых» у сэнсі нацыянальным безкалёнай масай, бальшыня тых, што з імі зтыкаліся, выказвае думку, што толькі шляхам пашырання асветы з «тутэйшых» можна будзе зрабіць сьведамую нацыянальную масу. І наадварот, кажуць, быццам чалавек, атрымаўшы нейкую асвету, не ўспамінаючы ўжо аб сярэдняй і вышшай, ніколі ня будзе называць сябе нацыянальна «тутэйшы». Нейкая асаблівая грэблівасць лучыцца з гэтым словам, грэблівасць, якой ня чуецца, прыкладам, адносна тых аўтахтонаў нашага краю, каторыя сваю нацыянальнасць азначаюць, скажам, паводле веры.

Бязумоўна, асвета можа вельмі прычыніцца да нацыянальнага асьведамленьня «тутэйшых». Але ня кожная асвета... Расейцы і палякі нашчапілі і шыраць, прыкладам, між «тутэйшымі» сваю асвету і пачоўваюць ім свае нацыянальныя пашпарты, аднак «тутэйшыя» астаюцца «тутэйшымі». Можа, толькі адзінкі з іх «самаазначыліся» нацыянальна і зрабіліся палякамі або расейцамі. Але маса асталася тая самая, чужая для расейцаў і палякоў. Каб выясьніць нашу думку, што ня кажная асвета можа нацыянальна асьведаміць «тутэйшых», трэба спыніцца над сутнасцю самога

паняцця «тутэйшасьці», бо яно зусім ня ёсьць такое простае, як гэта на першы пагляд магло б здавацца.

Наўперад трэба сказаць, што «тутэйшыя» спатыкаюцца ня толькі сярод сялянскай або мяшчанскай масы, але і сярод інтэлігенцыі, і, як ня дзіўна, часта з вышэйшай адукацыяй! Афіцыйная дэкларацыя сваёй нацыянальнасьці, скажам, як польскай, часта яшчэ нічога не даказвае! Я нядаўна спаткаў старога унівэрсытэцкага калегу, з якім разгаварыўся на тэму нацыянальнасьці нашага краю. З гутаркі, між іншым, выясьнілася, што гэтая асоба, асыстэнт унівэрсытэту, з дактаратам, маючая 45 гадоў жыцця і зьлягка пасівеўшыя валасы, увесь час блыталася ў вызначэньні свае нацыянальнасьці. На пытаньне, чым гэта тлумачыцца, асыстэнт і доктар выясьніў так: «Я аўтаматычна дэклараваўся паляком, дзе было трэба, а ў душы лічыў сябе заўсёды «тутэйшым». Пазьней я задумаўся над тым, які нацыянальны зьмест трэба ўлажываць у паняцце «тутэйшы» і прышоў да вываду, што найбліжэйшым да яго ёсьць не паляк або расеец, а толькі беларус. Таму ў вапнішніх часох я назваў сябе беларусам, з чаго меў вялікія прыкрасьці». Думаю, шмат хто з беларусаў спатыкаўся з гэкімі праявамі «тутэйшасьці» сярод лічучых сябе палякамі або расейцамі. Моцныя сьляды гэтай «тутэйшасьці» можна было заўважыць у «Przeglądzie Wileńskim» ды і ва ўсіх «краёўцаў». А ці ж уся творчасць Адама Міцкевіча ня сьведчыць аб «тутэйшасьці» яго душы? Наагул, як правіла, можна сказаць, што шмат у каго з тутэйшых аўтахтонаў, нягледзячы на атрыманую асьвету і нададзеную чужую нацыянальнасьць, дзесьці на дне душы блытаецца «камплেকс тутэйшасьці», які пры аказіі дае аб сабе знаць.

Дык калі сярод інтэлігэнцыі можна спаткаць «тутэйшых», няма дзіва, калі яны ў значна большай колькасьці спатыкаюцца ў вёсцы або горадзе. А ўжо сам факт існаваньня «тутэйшае» інтэлігэнцыі паказвае, што да гэтага зьявішча ня можна падхадзіць лёгкадумна.

Наступна, калі сялянская або гарадзкая маса падчырквае сваю «тутэйшасць», ня можна казаць, што з гледзішча нацыянальнае сьведамасьці яна зьяўляецца зусім безкалёрнай. «Тутэйшая» маса цалкам сьведама адгараджвае сябе ад нацыянальнасьці расейскай,

польскай або якойсь іншай. Ужо гэты нэгатыўны бок у вызначэнні сваёй нацыянальнасці мае вялікае значэнне. Але слова «тутэйшы» мае і пазытыўны змест. Яно не тасуецца масай да кажнага, хто прыплёўся ў край і тут жыве. Яно азначае толькі такога жыхара, які зьяўляецца ў поўным сэнсі слова аўтахгонам краю, які зросься з краем і зьяўляецца яго гаспадаром. Ці можна казаць, што даўнейшыя назovy беларускіх плямёнаў як крывічы, дрыгавічы, радзімічы і г.д. маюць глыбейшы сэнс ад слова «тутэйшы»? Або, скажам, назovy польскіх ці ўкраінскіх плямёнаў? Назоў «тутэйшы» ў палякаў або расейцаў выклікае да сябе таму грэблівае адношаньне, што «тутэйшыя» ня хочуць прызнавацца да польскасці або расейскасці. Дзеля гэтых прычын «тутэйшыя», з гледзішча нацыянальнае сьведамасці, стаяць бязспрэчна вышэй ад тых беларусаў, каторыя сваю нацыянальнасць азначаюць паводле веры. Гістарычна гэты тэрмін такжа зьяўляецца зразумелым. Ведама, што беларусы да канца XVII ст. жылі сваім гаспадарственным жыццём і нацыянальна былі цалком сьведамымі, падчыркаваючы сваю розніцу з палякамі і расейцамі. Калі ж беларусы згубілі свае гаспадарства і амаль дзье сотні гадоў знаходзіліся ў духовай і фізычнай няволі (утрата сваёй інтэлігэнцыі і прыгон), яны забыліся аб сваёй нацыянальнасці, аднак шматвяковае самастойнае жыццё, відавочна, пакінула свае сляды ў форме пачуцця сваёй нацыянальнай апырчонасці ад суседзяў. Маса ня ведала свайго нацыянальнага назovu, сваёй мінуўшчыны, але дасканальна ведала, што яна не зьяўляецца ні польскай, ні расейскай ці якойсь іншай. Таму і паўстаў назоў «тутэйшы» на азначэнне адвечных гаспадароў тутэйшай зямлі. А калі разросься беларускі нацыянальны рух і масы «тутэйшых» знайшлі ў ім адбіццё сваёй нацыянальнае індывідуальнасці, тлумачэнне сваёй мінуўшчыны, сваіх патрэб, яны шырокім рэчышчам уліліся ў гэты рух і змянілі свой назоў «тутэйшы» на «беларус», «беларускі».

З гэтых разважанняў бачым, што «тутэйшасць» зусім не зьяўляецца аж настолькі ўжо паняццем прымітыўным, як думаюць некаторыя. Спатыкаюцца «тутэйшыя» і сярод інтэлігэнцыі, а самы гэты назоў з гледзішча азначэння нацыянальнасці

зусім ня ёсьць такім ужо беззьмястоўным. Ён добра аддае нацыянальную апрычонасьць «тутэйшых» з боку нэгатыўнага («не паляк, не расеец, ні хто іншы») ды мае даволі глыбокі пазытыўны сэнс (адвечны жыхар гэтага краю, яго гаспадар).

Па гэтых увагах вернемся цяпер да пытання, шляхам пашырэння якой асьветы «тутэйшыя» могуць быць нацыянальна асьвядомлены? Адразу для нас робіцца ясным, што ані асьвета польская, ані расейская ня могуць быць асьвядамляючым нацыянальна дзейнікам, бо само паняцьце «тутэйшыя» паўстала як проціўстаўленьне да польшчыны або расейшчыны. «Тутэйшасць» зусім ня ёсьць *tabula rasa*, на якой першы лепшы можа без перашкод напісаць сваю нацыянальнасьць. Гэта паняцьце азначыла дакладна тое рэчышча, якім мае быць нацыянальнае асьвядамленьне, а нават азначыла яго сутнасьць. «Тутэйшыя» могуць зрачыся свайго назову толькі на карысьць тае нацыянальнасьці, у якой знойдуць сябе. Гэткай нацыянальнасьцю для іх ёсьць нацыянальнасьць беларуская. Усе сьвядомыя беларусы гэта тыя ж «тутэйшыя», толькі асьвечаныя, г.зн., ведаючыя мінуўшчыну і сучаснасьць, патрэбы і мэты «тутэйшых». Калі ўсе «тутэйшыя» асьвядомяцца ў гэтым сэнсі, яны аўтаматычна будуць лічыць сябе беларусамі. І наадварот, пакуль «тутэйшыя» ня будуць ведаць, хто такія беларусы, яны будуць проціўставіцца нават ім! І гэткае іхняе становішча будзе зусім правільным. Бо калі б «тутэйшыя», ня ведаючы, хто такія беларусы, беларушчыліся, тады яны маглі б лёгка палянізавацца або русыфікавацца, а гэткае зьявішча было б надта небяспечным для беларускага руху. Значыцца, толькі асьвета беларуская можа нясьці «тутэйшым» нацыянальнае сьвядамленьне. Польшчына або расейшчына ня могуць іх асьвядаміць, г.зн. адкрыць ім, хто яны. Чужая асьвета можа толькі спалянзіваць або зрусыфікаваць адзінкі, так як можа спалянзіваць ці зрусыфікаваць беларуса, літоўца, немца і інш. Правільнасьць гэтай спасьцярогі пацьвярджае і рэчаістасьць. У той час, калі з разьвіцьцём беларускага нацыянальнага руху мільёны тутэйшых назвалі сябе беларусамі, толькі адзінкі іх спалянзіваліся або зрусыфікаваліся. Дык ня кажная асьвета можа прычыніцца да нацыянальнага асьвядамленьня «тутэйшых», а толькі асьвета

беларуская. І таму мыляюцца тыя чужыя «культуртрэгэры», якія, лічучы «тутэйшых» у сэнсі нацыянальным нулём, намагаюцца шырыць між імі сваю культуру ды яшчэ выводзяць з «нацыянальнай прымітыўнасці» тутэйшых свой «маральны» абавязак да пашыраньня гэтай чужой культуры! Гэткая «асьветная» акцыя чужых культуртрэгэраў ёсьць супярэчнай з сутнасцю самога паняцця «тутэйшасці» і зьяўляецца толькі грубым ламаньнем ды нішчэньнем душы «тутэйшага». Напасьледак скажам некалькі слоў аб тым, як павінна беларускае грамадзянства адносіцца да «тутэйшых». За прыкладам чужынцаў часта і сярод беларусаў можна заўважыць грэблівы і лёгкадумны пагляд на гэта пытаньне. Падобнае становішча ёсьць недапушчальным з боку беларускага. Трэба ведаць, што «тутэйшасць» згуляла нязвычайна вялікую ролю ў жыцьці беларускага народу, бо яна абараніла беларускую нацыянальнасць ад знішчэньня ў найгразьнейшым пэрыядзе яе існаваньня. Дзякуючы «тутэйшасці» беларускі народ пратрываў гэты час у сваёй гісторыі і данакаўся адраджэньня, пры якім знішчэньне беларускай нацыі ёсьць ужо немагчымым. Вялікая шкода, што мы так мала ведаем аб «тутэйшасці» і не маем ніякіх прац на гэту тэму, а ўжо вялікім грэхам з боку беларускага было б успомненае лёгкадумнае адношэньне да гэтага дзейніка, так дасканальна консьрваваўшага беларускую нацыю. За «тутэйшых» беларусы абсалютна ня маюць чаго стыдацца і павінны сьмела аб іх гаварыць, а нават гардзіцца, бо праяў гэты ёсьць доказам жывучасці беларускага народу і яго прыроджанага розуму. Дык гістарычна рэч бяручы, ацэнка «тутэйшасці» беларусамі павінна быць толькі пазытыўная. А як трэба аднесьціся да «тутэйшых» у сучаснасці, калі лобач з імі разьвіваецца сьведомы беларускі рух? Ці магчыма таляраваць гэты праяў тады, калі ўжо беларускі рух можа пахваліцца вялікімі здабыткамі, калі «тутэйшасць» як бы замянае разьвіцьцю беларускага руху? У прынцыпе на гэта пытаньне трэба адказаць, што беларусы павінны імкнуцца да «ліквідацыі» тутэйшасці. Аднак, у залежнасьці ад абставінаў, тактыка тут павінна быць розная. Там, дзе сярод «тутэйшых» ёсьць досыць беларускіх сілаў і магчымасьцяў, там трэба весьці беларускую асьведамляючую акцыю «поўнай парай». У тых жа

«тутэйшых» асяродках, дзе беларусы, з прычын, ад волі іхняй незалежных, ня могуць весьці асьведамляючай акцыі, дзе не даходзіць ніякае беларускае друкаванае слова, там тактыка беларуская павінна быць іншай. Там неабходна падтрымоўваць «тутэйшасць», проціўставіць яе чужым нацыянальным уплывам. У гэтых асяродках «тутэйшасць» і ў сучаснасці павінна згуляць тую ж ролю консерватара беларускай нацыі, якую згуляла ў гісторыі. «Тутэйшасць» трэба падтрымоўваць там датуль, пакуль ня зьявіцца магчымасці беларускай працы ў гэтых асяродках.

Урэшце там, дзе ані беларускай асьведамляючай акцыі, ані «тутэйшых» няма, а людзі, гаворачыя па-беларуску або сапсутай беларускай мовай, азначаюць сваю нацыянальнасць паводле веры, там трэба імкнуцца да стварэння «тутэйшага» руху. Найбольш гэтых асяродкаў ёсць у нашых гарадох. Паўстаньне «тутэйшага» руху ў гэтых мясцох дасць найменшыя фундамэнты да беларускай асьведамляючай працы, чымся беспасрэдна беларуская акцыя.

З усяго гэтага вынікае, што наагул беларускі рух павінен уключыць у свае рамы і рух «тутэйшы» ды зацякавацца апошнім. Гэта магутны саюзнік, якога ніяк лёгкаважыць ня можна. Таму неабходна, каб нашае грамадзянства больш зацікавілася гэтай справай, каб у нас зьявіліся навуковыя працы аб «тутэйшых». Квэстыя ўзаемаадносін між беларусамі і «тутэйшымі», інакш квэстыя тактычнага падыходу беларусаў да «тутэйшых», патрабуе такжа абдумання, бо неразважная тактыка можа больш пашкодзіць, як прынесці карысці. Дзякуючы гэтай неразважнай тактыцы, маем часта гэтакія прыкрыя выпадкі, што ў ваднэй вёсцы ёсць беларусы і «тутэйшыя» і ніяк дагаварыцца ня могуць. «Тутэйшыя» лічаць беларусаў партыяй, як прыкладам ППС, камуністаў і г.д. А ўсё дзякуючы няўмеламу падыходу мясцовых беларусаў. У гэтую беларускую «партыю» «тутэйшыя» ня хочуць уступаць! Калі на «тутэйшасць» бел. грамадзянства зьверне большую ўвагу, тады выясьняцца і найлепшыя шляхі, каторыя прывядуць да поўнага ўлічэння «тутэйшага руху» ў беларускі.